

Monika Grzeszczak

ORCID: 0000-0002-4549-3721

e-mail: monika.grzeszczak@op.pl

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Obraz wojny we współczesnej polszczyźnie w świetle danych ankietowych

DOI: 10.34739/clg.2025.17.04

Wprowadzenie

Wojna jest zjawiskiem militarno-politycznym, a zarazem „społecznym, które towarzyszy ludzkości od chwili powstania pierwszych wspólnot” (Polcikiiewicz 2012: 94). Przeszłość licznych państw i narodów jest w wielu wypadkach historią wojen i – szerzej rzecz ujmując – różnych konfliktów zbrojnych. Dla jednych wojna jest naturalnie wpisana w historię świata, dla innych – dostrzegających więcej korzyści ze współpracy pomiędzy państwami i narodami – pozostaje czymś niepotrzebnym, niezrozumiałym czy wręcz absurdalnym.

O doniosłości zagadnienia wojny na przestrzeni około czterech tysięcy lat zaświadcza m.in. monumentalne dzieło *Dictionary of Wars* (Kohn 1986), które w polskim przekładzie ukazało się pod znamienitym tytułem: *Konflikty zbrojne na skalę światową, wojny domowe, bunty, wyprawy militarne, podboje, wojny lokalne, rewolucje, powstania, incydenty zbrojne. 1700 hasel poświęconych wojnom, które rozegrały się od roku 2000 p.n.e. po czasy współczesne* (Kohn [1986] 1998). Również takie pozycje książkowe jak *Polityka i wojna* (Ryszka 1995), *Wojny sprawiedliwe i niesprawiedliwe* (Walzer 2010), *O pokoju. O wojnie. Między esejem a traktatem* (Balcerowicz 2013) – wskazują na żywe wciąż zainteresowanie tym tematem.

Słowo *wojna* znalazło się na liście symboli kolektywnych kultury polskiej Michaela Fleischera. Pod tym pojęciem rozumie się „jednostki funkcjonalne, wykazujące silne pozytywne lub negatywne nacechowanie oraz – równocześnie – znaczenie kulturowe” (Fleischer 2003: 107–108).

W 2000 roku słowo to zajęło wysoką (dwunastą) pozycję aksjologiczną wśród słów najczęściej wskazywanych przez respondentów, ustępując miejsca – z jednej strony – takim wartościom pozytywnym, jak miłość, rodzina, przyjaźń, dom, praca, wiara, pieniądze i radość, a z drugiej strony – kilku wartościom negatywnym, takim jak kłamstwo, nienawiść i polityka¹ (por. Fleischer 2003: 111; Grzeszczak 2024: 69–70).

Według badania przeprowadzonego przez tegoż kulturoznawcę na przełomie 1999 i 2000 roku na grupie bez mała sześciuset respondentów profil semantyczny słowa wojna współtworzą w pierwszej kolejności takie charakterystyki negatywne, jak *śmierć* i *ludobójstwo* (razem 38,7% wskazań), *zło* (30,0%), a także *cierpienie*, *krzywda*, *płacz*, *nieszczęście*, *ofiary* i *okrucieństwo* (razem 25,3%). Na dalszych pozycjach rangowych uplasowały się: *zniszczenie* (11,3%), *zabijanie*, *mord*, *morderstwo*, *morderstwa*, *mordowanie*, *obozy* (w tym *obozy koncentracyjne* i *obozy śmierci*) (razem 10,7%), ponadto *krew* i *walka* (každorazowo po 8,0%), *ból* (7,3%), *głód* (6,7%), *nienawiść*, *przemoc*, *strach* i *tragedia* (každorazowo po 4,7%), *bezsens* i *głupota* (razem 4,0%), *totalitaryzm* (3,3%), *konflikt* i *zagłada* (každorazowo po 2,7%) (Fleischer 2003: 138).

Charakterystyki te utrwalają zdecydowanie negatywny obraz wojny; na pierwszy plan wysuwają się jej niszczycielskie następstwa.

W badaniu ankietowym ASA² przeprowadzonym czterokrotnie (po raz pierwszy w 1990 roku i potem co 10 lat) nie pojawiło się pojęcie WOJNY. Respondentów – studentów lubelskich uczelni, *circa* 100 osób, w połowie kobiet, w połowie mężczyzn – zapytano natomiast o istotę „prawdziwego” POKOJU³. Wskazane przez nich charakterystyki przyporządkowano kilku aspektom. Respondenci ankiet z 1990 i 2000 roku wskazali zgodnie, że POKÓJ „to stan bez wojny”, a więc stan bez „jakichkolwiek konfliktów między państwami”, bez „konfliktów zbrojnych, jak i politycznych”, bez „walk i sporów pomiędzy narodami”, to „czas, kiedy ludzie się nie zabijają” (ASA 2000).

¹ Słowo *polityka* osiągnęło w 2000 roku 16,6% podań, w tym 16,1% podań negatywnych i 0,5% pozytywnych (por. Fleischer 2003: 111).

² ASA – ankieta słownika aksjologicznego. Zob. szerzej na temat jej istoty oraz sposobu przeprowadzania: J. Bartmiński (red.) (2006).

³ Tak postawione pytanie dopuszczało wiele odpowiedzi, a użyty w nim modyfikator „prawdziwy” zawierał w sobie zamierzony sens modalny oscylujący „w potocznym języku między ‘jest’ a ‘powinien być’” (Bartmiński 2006: 15).

Ta cecha semantyczna okazała się „silnie stereotypizowana i trwała”, pozostając „w sferze jądrowej znaczenia” (Lappo 2006: 98). Pojęciu POKOJU przypisane zostały również takie charakterystyki, jak dobre stosunki międzynarodowe, zapewnienie ustroju demokratycznego, praworządności i bezpieczeństwa oraz zagwarantowanie niepodległości państwa.

Przyjmując, że pokój jest zaprzeczeniem wojny – a wojna zaprzeczeniem pokoju – można na podstawie ankiety ASA, przykładowo tej z 2000 roku⁴, przypisać pojęciu WOJNY takie charakterystyki, ujmowane w aspekcie politycznym, jak: złe relacje między państwami, brak należytego funkcjonowania ustroju demokratycznego, praworządności i zapewnienia bezpieczeństwa oraz naruszenie/nierespektowanie niepodległości jednego państwa przez inne.

Według respondentów ankiety ASA (2000) POKÓJ to też – w aspekcie psychospołecznym – „brak agresji/przemocy/konfliktów”. Wojna jako zaprzeczenie pokoju niesie za sobą takie destrukcyjne zjawiska, jak agresja, przemoc, konflikty (por. Grzeszczak 2024: 76–77).

Celem artykułu jest przedstawienie wyników badania ankietowego poświęconego conceptowi WOJNY, które przeprowadzone zostało od grudnia 2023 do marca 2024 roku⁵ – bez mała dwa lata po wybuchu wojny na Ukrainie – wśród młodej generacji Polaków⁶. Ankietę zrealizowano zgodnie z założeniami przedstawionymi w pracach Jerzego Bartmińskiego (2006) i Małgorzaty Brzozowskiej (2006). Dane pozyskane od respondentów potraktowano przy tym jako dane „relevantne etnolingwistycznie w opisie językowego obrazu świata”⁷.

⁴ Zestawienie i podsumowanie wypowiedzi respondentów z 2010 i 2020 roku nie ukazało się jeszcze drukiem.

⁵ Ankiety zostały przeprowadzone w okresie trzech miesięcy (od 6 grudnia 2023 do 7 marca 2024).

⁶ Zróżnicowany „językowy obraz” WOJNY według uczniów szkoły podstawowej przedstawiła Kuszak (2020). Wypowiedzi 302 uczniów odnosiły się do takich kwestii szczegółowych, jak: „Czym według Ciebie jest wojna? Co robią ludzie w trakcie wojny? Co podczas działań wojennych robią dorośli, a co robią dzieci?” (Kuszak 2020: 40).

⁷ Zob. szerzej: Niebrzegowska-Bartmińska (2017). Lubelska etnolingwistka podkreśliła: „Rolę ankiety (...) akcentuje się głównie w studiach nad pojęciami badanymi na gruncie języków ogólnonarodowych. Wypełnione ankiety, traktowane jako ‘teksty wywołane’, nie tylko potwierdzają inne dane, ale też wzbogacają je o cechy nowe” (Niebrzegowska-Bartmińska 2017: 19).

1. Charakterystyka i wyniki ankiety

Przeprowadzona ankieta zawierała jedno pytanie otwarte: „Co według Ciebie stanowi o istocie WOJNY?”. Na tak postawione pytanie odpowiedziało łącznie 114 respondentów (N = 114)⁸. Liczba wszystkich cytatów wyniosła 378 (W = 378). Przyporządkowano je – w kolejności – do 75 deskryptorów (D), czyli minitekstów o znaczeniu ogólnym. Wskaźnik stereotypizacji nazwy (Ws) – pokazujący, „jaki jest procentowy udział wskazań dwóch najliczniejszych cech deskryptorowych wśród wszystkich wskazań” (Bartmiński 2006: 26) – wyniósł 12,17%. Wskaźnik ten pozwolił ustalić, czy rozumienie badanego pojęcia/konceptu jest zawężone (przy wysokim Ws), czy bardziej wielostronne i bogate (przy niskim Ws).

Zgodnie z przyjętymi założeniami, deskryptory (D) przypisano do określonych aspektów, czyli domen wyróżnionych z określonego punktu widzenia (por. Brzozowska 2006: 40), uwikłanych „w subiektywne postrzeganie rzeczywistości” (Brzozowska 2006: 41). Podział na aspekty przejęto bezpośrednio z raportu ASA (Brzozowska 2006: 40–41). W toku analizy zebranego materiału ankietowego wydzielono dziewięć aspektów charakteryzujących koncept WOJNY we współczesnej polszczyźnie, a mianowicie: aspekt militarny (M), społeczny (S), psychospołeczny (A), psychiczny (P), ideologiczny (I), bytowy (B), polityczny (T), etyczny (E) i kulturowy (K).

Na podstawie odpowiedzi na postawione pytanie otwarte wyłonił się wielostronny obraz WOJNY.

⁸ W badaniu wzięli udział studenci lubelskich uczelni, takich jak: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (KUL), Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej (UMCS), Uniwersytet Medyczny w Lublinie (UM), Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie (UP Lublin), Politechnika Lubelska (PL), Lubelska Akademia WSEI. Ankietowani studenci reprezentowali następujące kierunki: filologia germańska / germanistyka, psychologia, stosunki międzynarodowe, dziennikarstwo i komunikacja społeczna (KUL); filologia polska (KUL i UMCS); informatyka (UMCS, PL, Lubelska Akademia WSEI); rolnictwo (UMCS); finanse i rachunkowość (PL); kierunek lekarski (UM Lublin); ekoenergetyka (UP Lublin). Wśród respondentów byli też studenci Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Chełmie (PANS Chełm), zarówno kierunków filologicznych (filologia angielska, filologia polska, filologia słowiańska), jak i niefilologicznych (matematyka stosowana, ekonomia matematyczna, pedagogika, mechanika, bezpieczeństwo wewnętrzne, pielęgniarstwo) oraz studenci Lotniczej Akademii Wojskowej w Dęblinie (kierunek nawigacja). Ankiety pozyskano też od młodzieży w wieku od 17 do 20 lat uczącej się w Zespole Szkół nr 2 im. 9. Pułku Strzelców Konnych w Grajewie (klasy o profilach: technik informatyk, technik ekonomista, technik żywienia i usług gastronomicznych, klasa mundurowa).

2. WOJNA w świetle danych ankietowych

N = 114; W = 378; D = 75; Ws = 12,17%

1. to konflikt zbrojny (M); 25 / 6,61%

konflikt zbrojny 2; konflikty zbrojne; konflikt zbrojny między grupami, państwami; działania zbrojne; wszelkiego rodzaju działania zbrojne; użycie sił zbrojnych wobec ludzi; rozstrzyganie sporu poprzez użycie sił; realizowanie celów politycznych przy użyciu sił; walka za pomocą sprzętów i broni; broń; karabiny; rakiety; czołgi 3; pożary 2; wybuchy; strzelanie; konflikt może być zbrojny (fizyczne unicestwienie infrastruktury i zasobów ludzkich przeciwnika); wojna przede wszystkim kojarzy mi się z czymś bardzo negatywnym, jeśli wypowiada się to słowo w kontekście realnego konfliktu zbrojnego; konflikt zbrojeniowy (który obecnie obserwujemy na Bliskim Wschodzie, ale również obok naszych granic na Ukrainie); wojna oznacza konflikt zbrojeniowy, poprzez naruszenie zasad pokoju w państwie; wojna to konflikt zbrojeniowy, który występuje między stronami. W wojnie walczą te strony między sobą, atakują się i bronią

2. pociąga za sobą śmierć (niewinnych) ludzi (S); 21 / 5,55%

śmierć 10; ofiary 6; śmierć niewinnych osób; pociąga za sobą ofiary; niepotrzebni ludzie przez nią giną; uważam wojnę za konflikt, w którym niestety giną ludzie. W wojnach niewinni ludzie ponoszą szkody za decyzje osób rządzących państwem; osoby, które walczyły w obronie swojego kraju, nie są niczemu winne i nie zasługują na to, aby ponosić śmierć

3. wiąże się z (masowymi) zabójstwami / mordowaniem ludzi (S); 18 / 4,76%

zabójstwa 3; mordowanie ludzi 2; zabójstwa ludzi; zabijanie ludzi; zabijanie; pozbawienie życia mieszkańców jednego państwa przez wojsko drugiego; rozlew krwi; wylew krwi; masowe mordy; masa niewinnie zabitych ludzi; masowe groby; zbrodnie przeciwko życiu ludności; zbrodnie przeciw ludzkości; giną społeczeństwa; bestialstwo ludzi, którzy atakują i zabijają innych ludzi

4. to konflikt między państwami (T); 18 / 4,76%

konflikt krajów 2; konflikt między państwami 2; konflikty polityczne; konflikt polityczny między dwoma państwami; konflikt co najmniej dwóch krajów; konflikt między dwoma lub kilkoma krajami; konflikt między dwoma

lub więcej stronami (...) zazwyczaj w celu osiągnięcia określonych celów politycznych, terytorialnych czy ekonomicznych; konflikt pomiędzy krajami; kłótnie między państwami; kłótnie pomiędzy państwami, o różne rzeczy ekonomiczne, terytorialne; walka pomiędzy państwami; ciągła walka między sobą [tj. między państwami – M.G.]; wojną przede wszystkim jest konflikt. Dotyczy on sprzecznych stanowisk minimum dwóch przedstawicieli. Najbardziej rozprzestrzenionym powodem są terytoria, historyczne wątki, dostęp do surowców; istotą wojny jest konflikt, którego rdzeniem jest walka o wpływy oraz władzę; konflikt ten może zostać jedynie pojednany, gdy obie strony będą chciały słuchać i będą gotowe na zmiany i ustępstwa. Ważne jest też to, żeby za państwo nie decydowała tylko jedna osoba czy też rząd, ale cały naród; według mnie wojna to stan, w którym już jedna strona rozpoczyna konflikt. W wojnie nie musi brać udziału więcej niż dwie strony – tzn. jeśli jeden kraj zaatakuje drugi – bez przyczyny lub przyczyna to wymagane żądania/życzenia

5. przyświeca jej (najczęściej) zajęcie / zdobycie jakiegoś terytorium (M); 18 / 4,76%

zajęcie terytorium 2; zdobycie terytorium; przejęcie terytorium; przejęcie terenów; zajmowanie terenów; chęć niepotrzebnego zdobycia kawałka ziemi kosztem tysięcy ludzkich istnień; powiększenie sobie terenu; wojna polega na podbiciu terenów innego państwa; istotą wojny jest, aby zająć tereny, które historycznie należały do innego państwa; wydarzenia z odległej przeszłości, które tkwią w pamięci Rosjan, chcących odzyskać dawne tereny znajdujące się na terenie obecnej Ukrainy; Rosja i chęć przejścia Ukrainy przez Rosję (Putina); zajęcie większości terenów przez Rosjan; chęć powiększenia granic oraz zyskania ziem; chęć odzyskania danych granic kraju; spór o granice; wojny graniczne Polski z Brandenburgią w średniowieczu (konflikt o ziemię); podział terytorium

6. wiąże się z cierpieniem (niewinnych) ludzi (P); 16 / 4,23%

cierpienie; cierpienie ludzi; cierpienie wielu ludzi m.in. związane z rozbiem rodziny czy związane z lękiem o przeżycie kolejnego dnia; cierpią ludzie; cierpią niewinni ludzie; najbardziej cierpią zwykli, niewinni ludzie; nikt nie zasługuje na cierpienie; konflikt polityczny między dwoma państwami, przez który cierpią obywatele obu krajów; chęć uzyskania wszelakich korzyści, w wyniku czego bardzo często cierpią niewinni ludzie; jedni cierpią,

drudzy się bogacą; stanowi gorycz człowieka, niewinni ludzie; ból; płacz; smutek; niemoc; niekiedy brak nadziei

7. towarzyszy jej strach (P); 16 / 4,23%

strach 8; ciągle strach; życie w strachu; to uczucie, kiedy człowiek w miejscu dla niego od narodzin bezpiecznym czuje obawę o własne życie i swoich bliskich. Czuje ciągły stres ze względu na nagle zmieniającą się sytuację w życiu i obawia się o każdy kolejny dzień. Nie ma już ciekawości ani radości; obawy; trwoga; niepokój; lęk

8. ma swoją przyczynę (I); 16 / 4,23%

wojna może wynikać z różnych przyczyn, takich jak terytorialne spory, religia oraz wiele wiele innych, przez co ludzie mogą mieć podzielone zdanie; w rzeczywistości prowadzi do niej zwykła niechęć do narodu, religii czy też rasy; przyczyną może być chęć władzy czy też odzyskanie terenów przedwojennych; najbardziej rozprzestrzenionym powodem są terytoria, historyczne wątki, dostęp do surowców. Istnieją jednak inne przyczyny, nie do końca dla mnie akceptowalne, m.in. «chęć pomocy bądź wyzwolenia», kiedy tak naprawdę to jest zbędne; konflikt pomiędzy krajami z powodu minionej przeszłości bądź też teraźniejszych wydarzeń; szeroko rozumiane konflikty (np. etniczne, narodowe itd.), które z czasem eskalują; według mnie źródłami współczesnych wojen nie są nieporozumienia między obywatelami różnych państw, a ich politykami. Nieporozumienia polityków czy chęć zysku wszelakich korporacji są źródłami wojen, jak i wielu innych nieszczęść na świecie; przyczyny jej są zawsze w czasie pokoju, choć istotą jest zawsze zło, bieda i nienawiść. Kto niszczy biedę, likwiduje przyczyny wojny; wojna jest najgorszym złem, lecz uważam, że nikt nikogo nie atakuje bez powodu; realizacja założeń, które były powodem rozpoczęcia; powody konfliktu zwaśnionych stron; przyczyną są Ukraińcy; powód to m.in. zajęcie Krymu w 2014 r.; na konflikt wojenny mogą wpływać wydarzenia historyczne; powody wojen są naprawdę różne; masoneria oraz media mają duży wpływ na rozpoczęcie wojny

9. to walka (o coś) (I); 15 / 3,97%

walka 4; walka o własny naród 2; walka o wartości; walka o wolność i pokój; walka o wolność, niezależność, obronę swojej ojczyzny, nawet kosztem poświęcenia życia, zdrowia; [walka – M.G.] w obronie swojego kraju; obrona ojczyzny; obrona suwerenności; obrona swoich [terenów – M.G.] przed

agresorem; słowo wojna kojarzy mi się również z ogromną desperacją do odzyskania wolności i wiary w lepsze życie; walka o lepsze jutro

10. ma jakiś cel (I); 11 / 2,91%

wojna musi mieć określony cel; cele/powody wojen są naprawdę różne; cel uświęcający środki, sprawy polityczne nad życie i dobrobyt; [konflikt] zazwyczaj w celu osiągnięcia określonych celów politycznych, terytorialnych czy ekonomicznych; chęć uzyskania wszelakich korzyści; słowo «wojna» kojarzy mi się z brutalnym sposobem zdobycia określonych wartości; w wojnie walczą (...) strony między sobą, atakują się i bronią, ponieważ mają w tym jakiś cel; konflikt, który ma na celu doprowadzenie do pewnych skutków; wojna ma na celu wprowadzenie zmian na terenie Ukrainy; wojna ma na celu rozbrojenie przeciwnika, zajęcie jego terytorium oraz uniemożliwienie wszczęcia oporu; celem wojny jest przejęcie terytorium atakowanego kraju; celem podbijania innego państwa, części jego terenów, jest czerpanie zysków, z drugiej, cele historyczne itp.

11. chodzi w niej o zdobycie władzy/pokazanie dominacji (T); 10 / 2,64%

zdobycie władzy; przejęcie władzy/kontroli; chęć pokazania dominacji i władzy; pokazanie swojej potęgi; chęć władzy absolutnej nad drugim człowiekiem; chęć władzy nad innymi, chęć poszerzenia mojej dominacji nad resztą; chęć pokazania dominacji przez polityków, prowadząca do zagłady i nieszczęścia ludu; o istocie wojny stanowią chęci władzy. Znaczna część dyktatorów tą władzę chce wyleczyć jakieś swoje kompleksy z dzieciństwa bądź dowartościować się. Te potyczki między politykami niestety mają negatywny wpływ na ludność cywilną, która musi emigrować ze swoich państw, zostawiać swoje poprzednie życie. Cywile muszą walczyć z wrogiem za polityczne potyczki dyktatorów/prezydentów; istotą wojny jest konflikt, którego rdzeniem jest walka o wpływy oraz władzę. Wojny najczęściej wywołane są przez ludzi stojących już u władzy, próbujących ją utrzymać za wszelką cenę – często kosztem niewinnych jednostek, lub próbujących tę władzę zdobyć; egoistyczna chęć pokazania dominacji, jaką posiada wojsko

12. to nienawiść/agresja/wrogość (A); 10 / 2,64%

nienawiść 3; agresja 3; wrogość; istotą wojny może być również czysta nienawiść; nienawiść i agresja, które motywują wrogi kraj do ataku i niehumanitarnych zachowań; agresja i wrogość nastawienie względem drugiego podmiotu, innej społeczności

13. wiąże się z przemocą (S); 9 / 2,38%

przemoc 5; stosowanie przemocy; terror; akt przemocy mający na celu zmuszenie przeciwnika do czegoś; konflikt między dwoma lub więcej stronami, który może być rozwiązywany za pomocą przemocy lub groźby przemocy

14. towarzyszą jej zniszczenia (B); 9 / 2,38%

zniszczenia; wielkie zniszczenie; zniszczone budynki; niszczenie budynków; niszczenie miast; niszczenie/rabowanie własności i zabytków jednego państwa przez wojska drugiego; konflikt nakierowany na zniszczenie części lub całości zasobów przeciwnika; niesie za sobą ogromne zniszczenie materialne i ludzkie; wojna to nie tylko zabijanie ludzi, niszczenie w nich woli walki, ale też niszczenie dobytku danego kraju. Każdy kraj budował swoje dziedzictwo, a w jednej chwili zostaje odebrane

15. to wojsko (M); 9 / 2,38%

wojsko 2; armia; szeregi żołnierzy; wyszkolenie żołnierzy; wyposażenie żołnierzy; obowiązki służby; wojna to też wojsko oraz strach przed nim, szczególnie wśród młodych ludzi, którzy mają demokrację i współpracę w sercu; w wojnie zazwyczaj walczą żołnierze, ale i czasem muszą się stawić zwykłe osoby

16. chodzi w niej o pokonanie przeciwnika (M); 9 / 2,38%

pokonanie przeciwnika 2; pokonanie przeciwnika celem realizacji przez niego narzuconych mu zagadnień i roszczeń; ma na celu rozbicie przeciwnika; ma na celu pokonanie wroga; zwycięstwo; zwycięstwo za wszelką cenę; przewyciężenie agresji; odpieranie ataków przeciwnika

17. niesie ze sobą zagrożenie / niepewność / brak poczucia bezpieczeństwa (P); 8 / 2,11%

zagrożenie 2; niepewność 2; zagrożenie moich własnych losów oraz moich najbliższych; zagrożenie dla życia i zdrowia niewinnych ludzi; brak poczucia bezpieczeństwa w swoim kraju; każdy powinien czuć się bezpiecznie w swoim kraju

18. wiąże się z okrucieństwem (A); 8 / 2,11%

okrucieństwo 5; okrucieństwo względem drugiego człowieka; wojna jest okrutna; bestialstwo ludzi, którzy atakują i zabijają innych ludzi

19. wiąże się z bezprawiem (E); 8 / 2,11%

bezprawie; niesprawiedliwość; brak zasad; zanik lub brak moralności; pozbawienie człowieczeństwa; demoralizacja społeczna; przestępczość; gwałty

20. to nieszczęście (A); 7 / 1,85%

nieszczęście 3; trauma; walący się świat własny; tragedia ludzka; jest to największa tragedia, jaka może spotkać ludzkość

21. bieda (B); 7 / 1,85%

bieda 3; niedola; zapewne trudności materialne oraz życiowe; niedobór dóbr fizycznych; słowo „wojna” kojarzy mi się z (...) trudnymi warunkami życia ludzi pokrzywdzonych w tym czasie

22. głód (B); 7 / 1,85%

głód 7

23. ograniczenie / brak wolności (S); 6 / 1,59%

ograniczenie wolności 2; brak wolności; niewola; niewolnictwo; ograniczenie praw człowieka

24. ucieczka (S); 5 / 1,32%

ucieczka 2; myśli o ucieczce; duża ilość ludzi ucieka, by ratować swoje życie do innych krajów; [ludność cywilna] musi emigrować ze swoich państw

25. to konflikt gospodarczy (B); 5 / 1,32%

[konflikt] gospodarczy; konflikt może być (...) ekonomiczny (zniszczenie gospodarki przeciwnika poprzez sankcje i obostrzenia); kryzys gospodarczy; ogromne straty finansowe; sankcje

26. chciwość / zachłanność / wściekłość (A); 5 / 1,32%

chciwość; zachłanność; to, że w dzisiejszym świecie trwają konflikty zbrojne świadczy o okrucieństwie i chciwości wysoko postawionych ludzi; istotą wojny jest też zwykła ludzka chciwość i wściekłość

27. zło (E); 5 / 1,32%

zło 3; jest najgorszym złem; kojarzy mi się z czymś bardzo negatywnym

28. tęsknota (A); 4 / 1,06%

tęsknota 2; rozstanie; rozłąka z bliskimi osobami (rodzina, znajomi)

29. brak zaplecza sanitarnego / medycznego (B); 4 / 1,06%

brak możliwości zadbania o higienę; brak miejsc w szpitalach; wyczerpana służba zdrowia; choroby

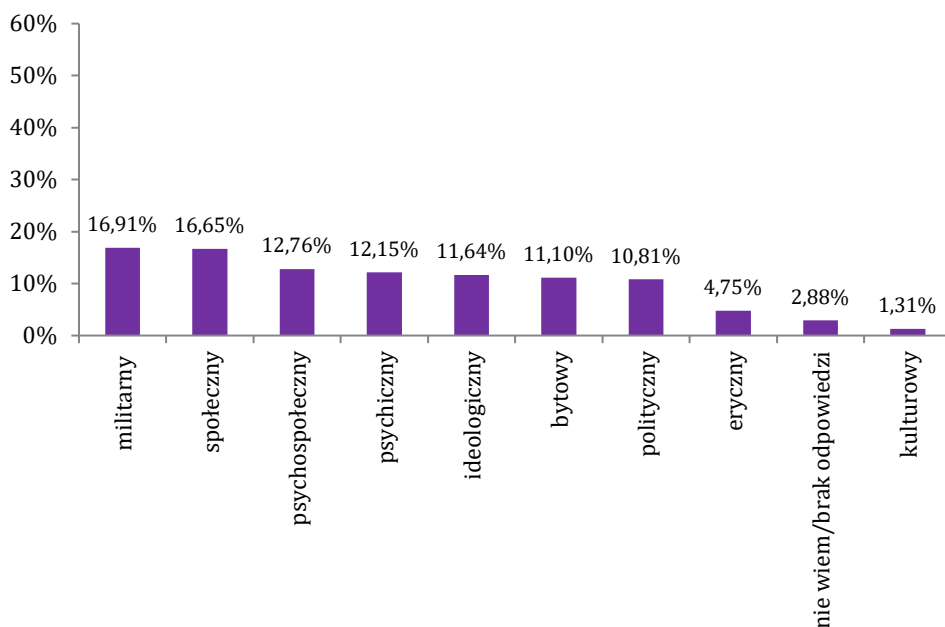
30. nie wiem / brak odpowiedzi (?); 4 / 1,06%

nie wiem 3; brak odpowiedzi.

Z powyższego zestawienia wynika, że 30 deskryptorów przekroczyło próg co najmniej czterech wskazań, czyli przyjętych umownie najczęstszych odpowiedzi respondentów (Bartmiński 2006: 15–16; por. Brzozowska 2006: 42). Deskryptory określone jako „rzadkie, tzn. podawane 1, 2 lub 3 razy” – w liczbie 45, nieprzywołane powyżej – „są również bardzo godne uwagi” (Brzozowska 2006: 42). Zostały one – zgodnie z przyjętym sposobem postępowania – systematycznie wzięte pod uwagę, zarówno przy opisie, jak i przy tworzeniu wykresu różnic aspektowych w postrzeganiu przedmiotu.

Podsumowanie

Dla młodych Polaków istotne okazało się dziewięć aspektów pojęcia WOJNY. Ich porządek rangowy zamieszczono na wykresie.

Wykres 1. Cechy przypisywane WOJNIE w języku polskim w ujęciu aspektowym

Źródło: opracowanie własne

Pierwsze miejsce zajął **aspekt militarny** (16,91%), w którym zaakcentowane zostało, że WOJNA jest konfliktem zbrojnym (6,61%), z udziałem wojska (2,38%), w którym chodzi (najczęściej) o zajęcie/zdobycie pewnego terytorium (4,76%) oraz o pokonanie przeciwnika (2,38%).

Na drugim miejscu uplasował się **aspekt społeczny** (16,65%). Młodzi Polacy zwrócili uwagę, że WOJNA pociąga za sobą śmierć (niewinnych) ludzi (5,55%), wiąże się też z (masowymi) zabójstwami/mordowaniem ludzi (4,76%), ponadto z przemocą (2,38%), ograniczeniem lub brakiem wolności (1,59%), ucieczką i emigracją (1,32%).

Trzecią pozycję zajął **aspekt psychospołeczny** (12,67%), na który złożyły się takie cechy, jak: nienawiść/agresja/wrogość (2,64%), okrucieństwo „względem drugiego człowieka” (2,11%), nieszczęście i „tragedia ludzka” (1,85%), chciwość/zachłanność/wściekłość (1,32%).

Aspekt psychiczny (12,15%) – kolejny w układzie frekwencyjnym – objął z kolei takie charakterystyki WOJNY, jak: cierpienie (niewinnych) ludzi (4,23%), strach (4,23%), zagrożenie/niepewność/brak poczucia bezpieczeństwa (2,11%).

Ankietowani stwierdzili też, że WOJNA ma z reguły przyczynę (4,23%) oraz cel (2,91%), jest też walką (o coś) (3,97%) – cechy te współtworzą **aspekt ideologiczny** (11,64%).

Równie istotny okazał się **aspekt bytowy** (11,10%) WOJNY związany z takimi cechami, jak: zniszczenia (2,38%), bieda (1,85%), głód (1,85%), konflikt/kryzys gospodarczy (1,32%), jak również brak zaplecza sanitarnego/medycznego (1,06%).

W **aspekcie politycznym** (10,81%) WOJNA ujmowana jest z reguły jako konflikt między państwami (4,76%), w którym chodzi o zdobycie władzy/pokazanie dominacji (2,64%).

W **aspekcie etycznym** (4,75%) WOJNA jest uosobieniem bezprawia (2,11%) i traktowana jest – ogólnie rzecz ujmując – jako zło (1,32%).

Przeprowadzone badanie pozwala uchwycić współczesny językowy obraz WOJNY w świadomości młodego pokolenia Polaków, uformowany już w nowym kontekście historycznym: po napaści Rosji na Ukrainę w 2022 roku. Uzyskane wyniki pokazują, że mimo silnego zakorzenienia negatywnych konotacji znanych z wcześniejszych badań (por. m.in. Fleischer 2003), współczesne wyobrażenia respondentów są nieco bardziej złożone.

Podobnie jak w analizach M. Fleischera, WOJNA postrzegana jest głównie przez pryzmat jej destrukcyjnych skutków: śmierci, cierpienia, zła, przemocy i zniszczenia. Młodzi ludzie posługują się również kategoriami psychologicznymi i egzystencjalnymi (strach, niepewność, utrata sensu, trauma), wskazując, że wojna nie jest jedynie konfliktem zbrojnym między państwami, ale przede wszystkim dramatem człowieka i społeczeństwa. Wysoka liczba odniesień do cierpienia ludności cywilnej, poczucia zagrożenia, strachu, a także uchodźstwa świadczy o tym, że wojna na Ukrainie przywróciła poczucie realności tego zjawiska – traktowanego wcześniej z reguły jedynie jako zjawisko historyczne.

W porównaniu z obrazem WOJNY utrwalonym w wypowiedziach uczniów szkoły podstawowej (Kuszek 2020) można zauważyć przesunięcie akcentów. Ujmowali oni wojnę głównie jako wydarzenie przynależne do przeszłości. W przeprowadzonym badaniu WOJNA zyskuje wymiar bardziej rzeczywisty i konkretny. Respondenci wiążą ją z aktualnymi wydarzeniami, wskazując agresora („Rosja”, „Putin”), nazywają cele wojny (zdobycie terytorium, dominacja, władza), dostrzegają konsekwencje gospodarcze i migracyjne.

Zmienia się zatem profil semantyczny analizowanego pojęcia: z metaforycznego i symbolicznego na bardziej realistyczny i konkretny. Można przypuszczać, że obserwacja ukraińskiej wojny obronnej, rzeczywista i medialna widoczność uchodźców oraz doświadczenie „wojny tuż obok” – urealniły to pojęcie. Zjawisko to przestało być abstrakcyjnym elementem historii, a stało się obecne w języku codziennym oraz we współczesnym dyskursie medialnym.

Literatura

- Balcerowicz B. (2013): *O pokoju. O wojnie. Między esejem a traktatem*, Warszawa.
- Bartmiński J. (2006): *Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, w: *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. idem, Lublin, s. 8–35.
- Bartmiński J. (red.) (2006): *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Lublin.
- Bartmiński J., Niebrzegowska S. (1998): *Profile a podmiotowa interpretacja świata*, w: *Profilowanie w języku i w tekście*, red. J. Bartmiński, R. Tokarski, Lublin, s. 211–224.
- Brzozowska M. (2006): *O przebiegu badań nad zmianami w rozumieniu nazw wartości w latach 1990–2000*, w: *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości*

w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 36–43.

Fleischer M. (2002): *Konstrukcja rzeczywistości*, Wrocław.

Fleischer M. (2003): *Stabilność polskiej symboliki kolektywnej*, w: *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 107–143.

Grzeszczak M. (2024): *Krieg in der Ukraine – eine ethnolinguistische Analyse des Pressediskurses in Polen am Beispiel der linksliberalen Zeitung Krytyka Polityczna und der rechtskonservativen Gazeta Polska Codziennie*, w: *Schlagwörter und argumentative Topoi im europäischen Diskurs über den Krieg in der Ukraine. Eine semantisch-kognitive Analyse*, red. M. Szulc-Brzozowska, B. Rodziewicz, Leck, s. 69–94.

Kohn G.Ch. ([1986] 1998): *Encyklopedia wojen. Konflikty zbrojne na skalę światową, wojny domowe, bunt, wyprawy militarne, podboje, wojny lokalne, rewolucje, powstania, incydenty zbrojne. 1700 haseł poświęconych wojnom, które rozegrały się od roku 2000 p.n.e. po czasy współczesne*, przeł. P. Amsterdamski, Warszawa.

Kuszek K. (2020): *Językowy obraz wojny według uczniów klas IV–VII szkoły podstawowej*, „Studia Edukacyjne”, 56, s. 39–56, <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/se/article/view/24989> (dostęp: 17 XI 2024).

Lappo I. (2006): *Pokój*, w: *Język – wartości – polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, red. J. Bartmiński, Lublin, s. 93–98.

Niebrzegowska-Bartmińska S. (2017): *Jakie dane są relewantne etnolingwistycznie?*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury”, 29, s. 11–29.

Polcikiewicz Z. (2012): *Właściwości przyszłych wojen oraz ich implikacje społeczne*, „Zeszyty Naukowe WSOWL”, 1 (163), s. 94–111.

Ryszka F. (1995): *Polityka i wojna*, Warszawa.

Walzer M. (2010): *Wojny sprawiedliwe i niesprawiedliwe*, Warszawa.

The image of WAR in contemporary Polish in the light of survey data

The aim of this article is to present the results of a survey related to the concept of WAR. The survey was conducted in late 2023 and early 2024 – almost two years after the outbreak of war in Ukraine – among the young generation of Poles. The questionnaire was developed in accordance with the assumptions of Lublin ethnolinguists as stipulated in the empirical research report entitled *Język – wartości – polityka* [Language – Values – Politics] (ed. Jerzy Bartmiński, 2006). In the course of the analysis of the survey material, nine aspects characterising the concept of WAR in contemporary Polish were identified: military, social, psychosocial, psychological, ideological, existential, political, ethical, and cultural (listed in rank order). WAR is conceptualised as an armed conflict, the aim of which is (most often) the occupation/conquest of a territory, it entails death and suffering of (innocent) people, it also involves (mass) killings (murdering people), cruelty and lawlessness, and it causes fear, uncertainty, and insecurity.

Keywords: war, 'axiological dictionary survey' (ADS), descriptor features, aspects